

GRÜBER KÁROLY – KÉZAI PETRA KINGA

KÖZÉP-EURÓPA ÉS A VISEGRÁDI EGYÜTTMŰKÖDÉS TÖRTÉNELMI ÉS POLITIKAI NÉZŐPONTOK

Stepper PÉTER: *Közép-Európa és a Visegrádi Együttműködés, Történelmi és politikai nézőpontok*, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2019, 318 oldal

Különböző tudományos és politikai háttérrel rendelkező szerzők huszonegy tanulmányát tartalmazza a recenzált kötet. A szerkesztő törekedett arra, hogy a kötet hiánypótlóként kiemelje a kilencvenes évek legfontosabb kihívásait, bemutatva és összehasonlítva azokat cseh, magyar, szlovák és lengyel szerzők szemszögéből. A kiadvány további célja, hogy az olvasó megértse a V4-együttműködés legfontosabb kérdéseit. A tanulmánygyűjtemény szerkesztését tekintve négy fő téma köré épül. Az első fejezet a bevezetés, amely történelmileg és földrajzilag bemutatja a Visegrádi Együttműködés országait. A második fejezet a V4-országok euroatlanti integrációs folyamatát, az 1989 és 2004 közötti időszakot mutatja be. A harmadik fejezet, „Merre tovább?” (A Visegrádi Együttműködés napjainkban) kérdésre keresi a választ. A negyedik, záró fejezet a Visegrádi csoport külkapcsolatait bemutató tanulmányokat tartalmazza.

A kötet *Bevezetés* című fejezetben négy tanulmány olvasható, amelyek történelmileg és földrajzilag is kontextusba helyezik a V4-es országokat. Tomasz Otłowski tanulmányában¹ arra világít rá, hogy a Visegrádi csoport fő célja a közép-európai régió stabilitásának erősítése, mégis miután 2004-ben az együttműködésben résztvevő országok elérték alapvető céljukat az EU és NATO tagságot, a közös fellépés és a motiváció valamelyest csökkent. Otłowski kiemeli, hogy mivel a KKE-országok (beleértve a V4-eket) egyre több kihívással néznek szembe, egyre fontosabbá válik a V4-eken, illetve tágabb értelemben véve a kelet-közép- és dél-európai posztkommunista államok teljes közösségen belüli kohézió és együttműködés megfelelő szintjének fenntartása. Tényként kezeli, hogy a V4-tagoknak az általános remények ellenére az utóbbi negyedszázad során nem sikerült felzárkózniuk Nyugat-Európához. A jövő pedig további kérdéseket és kihívásokat tartogat az együttműködők számára. Otłowski azt a kérdést teszi fel, hogy a kelet-közép-európai nemzetek vajon tanultak-e a saját múltjukból és készek-e szembenézni a kihívásokkal?

¹ OTŁOWSKI, Tomasz: Történelem és földrajz között – Néhány megjegyzés Kelet-Közép-Európáról, In: STEPPER Péter: *Közép-Európa és a Visegrádi Együttműködés, Történelmi és politikai nézőpontok*, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2019, 13–21. p.

Baranyi Tamás Péter és Dobrowiecki Péter tanulmányában² Csehszlovákia, Magyarország és Lengyelország politikai átalakulását mutatja be a rendszerváltás idején a legfontosabb történelmi események és jellegzetességek felvázolásán keresztül. A szerzők általános hasonlóságnak tekintik a kommunista politikai elit csődjét, az átfogó gazdasági és pénzügyi válságot és a patriotizmus visszatérését, és különbségként említik, hogy Csehszlovákiában különösen erős volt a környezetvédelem szerepe (Bős-Nagymaros példáját hozzák fel a szerzők), Lengyelországban a munkások jogai határozták meg az átalakulást, Magyarországon pedig a kisebbségi ügy lett a katalizátor. Összességében hatalmas kihívás volt az átmenet előkészítése. Jogi, politikai és gazdasági rendszer átfogó reformja is szükségessé vált. A szerzők a politikai átalakulást egyáltalán nem lelkesítőként ítélték meg. Véleményük szerint a változást követő években érezhető volt a demokratikus deficit, a Nyugathoz történő felzárkózás nem valósult meg, és az európai integráció folyamatai többször is megbicsaklottak. Összeomlott a helyi ipar, olcsó nyugati áru és tőke árasztotta el az országokat. A politikai átmenet általános megítélése ugyan ambivalens, de pozitív eredményként említik, hogy vérfürdő nélkül sikerült a kommunista rezsimet megdönteni. A szerzők megállapítják a V4 lakói erősen támogatják a nemzeti függetlenséget, a politikai pluralizmust, az európai integrációt és a piacgazdaságot.

Menyes Roland tanulmányában³ rávilágít arra, hogy a V4-országok hatalmas gazdasági átalakuláson mentek át a kommunista rezsim (elkerülhetetlen) bukása, 1989 óta, az EU csatlakozásig, 2004-ig. Ezen időszakban a globalizáció egyre nagyobb teret hódított az élet minden területén. Menyes sikeresnek értékelte a rendszerváltást, mely véleményét arra alapozta, hogy sikerült a gazdaság 75-80%-át magánosítani, ami megfelelt a nyugat-európai szintnek. Ugyanakkor a Világbank szerint⁴ a liberalizáció túlságosan gyorsan ment végbe és az érintett országok számos nézőpontból sebezhetővé váltak. A Világbank a fokozatosságot tartotta volna jó megoldásnak, ahogy az Szlovéniában igen jól működött. A gazdasági átalakulás kezdetén és az azt követő években a KKE-országok olyan nehézségekkel küzdöttek, amelyek elsősorban nem a kommunista múltjukból adódtak, hanem inkább a régió általánosan alacsony fejlődési szintjét tükrözték (nem volt gépkocsi forradalom, hiányzott az infrastruktúra, a pénzügyi és telekommunikációs infrastruktúra, K+F hiánya és a szolgáltatások legfejletlenebb szférának számítottak).

² BARANYI Tamás Péter – DOBROWIECKI Péter: A kommunizmus vége és a V4-országok politikai átalakulása, In: STEPPER: *i.m.*, 22-33. p.

³ MENYES Roland: A V4-országok gazdasági átalakulása (1989-2004), In: STEPPER: *i.m.*, 34-65. p.

⁴ *Transition The First Ten Years Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*, World Bank, Washington, D.C., 2002.

Tomáš Strážay a közép-európai regionális együttműködés különböző formáit, illetve azokat hasonlítja össze a Visegrádi Együttműködéssel.⁵ Strážay szerint az új kezdeményezések ellenére a V4-ek továbbra is meghatározó szerepet játszanak a régióban. Ez a meghatározó szerep pedig egyrészt a központi földrajzi elhelyezkedésnek, másrészt pedig az együttműködés hatékonyságának és a bizalomnak köszönhető. A cél minden esetben közös: intenzívebbé kívánják tenni a közép-európai országok együttműködését, hogy erősítse a stabilitást és növelje a régió jólétét.

A könyv második fejezete további négy tanulmányt tartalmaz, amelyek témája a V4-ek Európai Unióhoz és NATO-hoz történő csatlakozása során zajló folyamatok. A fejezet első részében elemzik az együttműködés természetét és fejlődését, majd a második részben azokkal a kérdésekkel foglalkoznak, amelyek az EU csatlakozás után merültek fel. A fejezet rávilágít arra, hogy az együttműködés a V4-ek között nem volt mindig súrlódásmentes, hiszen számos, a történelem során felgyűlt, bilaterális kérdést kellett megoldaniuk. A régió belüli kölcsönös együttműködés az idők során kölcsönös bizalommal vált. Przemysław Pacuła szerint a V4-projekt inkább sikertörténetnek, mintsem kudarcnak értékelhető.⁶ Sikerült elérniük a legfőbb közös célt, az EU és NATO csatlakozást, és a regionális együttműködés sem veszített a relevanciájából. A fő cél az EU csatlakozás elérését követően, további cél maradt, hogy az országok között szoros kapcsolatokat építsenek ki. A Visegrádi Együttműködés nem léphet az országok nemzeti érdekeinek a helyébe, de a közös célok hatékonyabb elősegítésének eszköze lehet.⁷

Ol'ga Gyárfásova cikkében⁸ közvélemény-kutatások eredményeire alapozva kijelenti, hogy az első számú prioritás a gazdasági és kereskedelmi regionális együttműködés, majd a biztonság- és védelempolitikai együttműködés, illetve a közös érdekek képviselése és előmozdítása az EU-ban. Ezt a három célt tartják a legfontosabbnak mind a négy országban, mindemellett, hogy a Visegrádi csoportra nem csupán szimbólumként, hanem világos tartalommal rendelkező, működő szervezetként tekintenek. Gyárfásova bemutatja a Nemzetközi Visegrádi Alapot, amely a Visegrádi Együttműködés egyetlen intézményesített formája. Az Alap célja, hogy támogassa a mobilitást, a civil kezdeményezéseket, a turizmus fejlesztését és megkönnyítse a szorosabb együttműködést a kultúra, a tudomány és a kutatások területén a V4- és más országokban.

⁵ STRÁŽAY, Tomáš: Regionális együttműködési formák Kelet-Közép-Európában és a V4-ek, In: STEPPER: *i.m.*, 66–79. p.

⁶ PACUŁA, Przemysław: *A visegrádi országok NATO-integrációjának folyamata*, In: STEPPER: *i.m.*, 93–105. p.

⁷ JAROLÍM Antal: A V4-együttműködés jelentősége az EU csatlakozás folyamatában, In: STEPPER: *i.m.*, 81–92. p.

⁸ GYÁRFÁSOVA, Ol'ga: *Közvélemény-kutatási eredmények a V4-ekről*, In: STEPPER: *i.m.*, 106–127. p.

A Visegrádi Együttműködés huszonegy éves történelme során számos alkalommal bizonyította, hogy képes konszenzusra jutni, és sikeres lenni. Tagjai a kölcsönös tisztelet jegyében nem gyakorolnak nyomást egymásra egy közös álláspont megszületésének érdekében. Az együttműködés ereje a rugalmasságában rejlik. Fontos szerepet játszik a geopolitikai tényező, illetve a visegrádi és a közép-európai identitás, amely nem ellentétes az európai identitással, hanem kiegészíti azt. Hiszen az „egység a sokszínűségben” elv kitűnő példája. Takács Szabolcs tanulmányában a magyar visegrádi elnökség tevékenységét és együttműködését elemezte.⁹ Veronika Józwiak áttekinti az EU csatlakozástól 2018-ig a V4-ek uniós szintű sikereit, majd értékeli a jelenlegi kihívásokat (Brexit, bilaterális kapcsolatok, menekültválság), megállapítva, hogy a V4-nek közös érdekekre van szüksége konkrét területeken ahhoz, hogy együtt tudjon cselekedni, mivel konkrét politikai érdekek tarthatják csak egyben a V4 országokat és csak együttes erővel érhetnek el sikereket az EU-n belül.¹⁰ Schmitt Pál Péter és Steiner-Isky Annamária szerzők úgy vélik, hogy a V4 Együttműködés tulajdonképpen példaként szolgálhat a sikeres regionális politikai együttműködések számára.¹¹ Lázár András Máté a V4-együttműködés gyakorlatát, mutatja be az EU csatlakozástól egészen 2018-ig és kitér a főbb külső kihívásokra, mint az 2014-es ukrán válság, 2015-től migrációs válság, 2016-tól Brexit.¹² Kiemelten foglalkozik a V4 magyar elnökségével (2017–2018) és az elnökség idején elért eredményekkel. Lázár így foglalja össze a V4 közel három évtizedes történelmét: „jelenlegi V4 igen sokrétű, több dimenzióban, területen és formában megvalósuló tevékenységeket foglal magában.”¹³ Andrej Nosko összefoglalja a V4-országok energiapolitikai kihívásait az EU csatlakozástól 2017-ig bezárólag.¹⁴ Nosko szerint bár sokat javult a V4-ek energiabiztonsága az elmúlt évtizedben (köszönhetően az LNG-termináloknak a lengyel partvidéken, elektromos összekötők modernizálásának), mégis a jövőre tekintve ez továbbra is fontos prioritás. Dominik P. Jankowski tanulmányában a V4-ek „regionális szövetség” védelmi együttműködésének fejlődését elemzi túl a NATO és az EU csatlakozáson.¹⁵ Bemutatja, hogy milyen egyéb védelmi együttműködésekben vesznek részt, mint például a PESCO, amelyben 2017-től Lengyelország nyolc projektben, Szlovákia és Magyarország öt projektben

⁹ TAKÁCS Szabolcs: Európa jövője és a Visegrádi Csoport helyzete, In: STEPPER: *i.m.*, 137–151. p.

¹⁰ JÓZWIAK, Veronika: A V4-ek hangja az Európai Unióban, In: STEPPER: *i.m.*, 152–164. p.

¹¹ SCHMITT Pál Péter – STEINER-ISKY Annamária: A Visegrádi Csoport politikaalkotása EU ügyekben, In: STEPPER: *i.m.*, 165–175. p.

¹² LÁZÁR András Máté: Visegrád a gyakorlatban – Mechanizmusok, eredmények és külső politikai környezet, In: STEPPER: *i.m.*, 176–196. p.

¹³ Uo., 176. p.

¹⁴ NOSKO, Andrej: A V4-országok előtt álló energiapolitikai kihívások, In: STEPPER: *i.m.*, 197–209. p.

¹⁵ JANKOWSKI, Dominik P.: A V4-ek védelmi együttműködése (1999–2017), In: STEPPER: *i.m.*, 210–224. p.

és Csehország hat projektben vesznek részt. Zuzana Nehajová azt vizsgálta, hogy a technológiai haladásnak, az innovációnak és a negyedik ipari forradalomnak (Ipar 4.0), milyen hatásai vannak a V4-ekre?¹⁶ Jelentős különbségek fedezhetők fel EU-n belül az egyes régiók digitalizációjában. A V4-ek számos kezdeményezéssel próbálnak felzárkózni, mint például: okos ipar Szlovákia, Prumysl 4.0 a Cseh Köztársaságban, „A Morawiecki-terv” Lengyelországban és az Ipar4.0 Nemzeti Technológiai Platform Magyarországon. A szerző számba veszi az EU digitális átalakulást támogató központi kezdeményezéseit és szakpolitikákat. Összehasonlítja a V4-ekével és azt javasolja, hogy ha az erősségekre fókuszálva a legtöbb ország fokozza a vezető iparágai támogatását, annak érdekében, hogy megerősítsék azoknak a saját szegmensükben betöltött pozícióját, „a regionális digitális ipari platformok megfelelőképpen összekötött hálózata korábban sohasem látott mértékben aknázhatná ki a V4-régió digitális és innovációs potenciálját.”¹⁷

Böszörményi-Nagy Gergely és Mura Márton a digitális forradalom és a V4-ek kapcsolatát vizsgálta a digitális technológia felhasználóinak arányán keresztül.¹⁸ A szerzők összehasonlították a V4-országokat a digitalizáció alapján. Megállapították, hogy a V4-ek között Csehország a digitalizáció eddigi egyértelmű nyertese, hiszen a folyamatos fejlesztéseknek köszönhetően a digitális kornak megfelelő termékeket és szolgáltatásokat tud kínálni. A tanulmány esettanulmányokat tartalmaz a V4-országokból, amelyek startup vállalkozásokat mutatnak be. A szerzők a startup vállalkozásokra a gazdasági növekedés közvetítőiként tekintenek, bár megjegyzik, hogy a tudatos politikai és szabályozói fellépés nélkülözhetetlen.

Miután 2004-ben az úgynevezett „big bang” bővítésnek köszönhetően az EU határai jelentős mértékben kelet felé mozdultak el, ezáltal a kül- és biztonságpolitikájában új helyzet állt elő. Ezt tovább erősítette, hogy 2007-ben az EU tovább bővült Romániával és Bulgáriával, így az EU rákényszerült arra, hogy kelet-európai (Moldova, Ukrajna, Fehéroroszország) és dél-kaukázusi országokkal (Örményország, Grúzia, Azerbajdzsán), azaz az új szomszédai-val partnerségi politikát alkítson ki. A keleti partnerség a V4-ek számára is sürgető kérdéssé vált, hiszen Csehország kivételével, mind határosak nem EU államokkal és a 2007-es schengeni csatlakozást követően gondoskodniuk kellett az uniós külső határok védelméről. A Visegrádi Csoport külkapcsolatai fejezet bemutatja az EU keleti szomszédsgpolitikáját, a 2009-ben alapított Keleti Partnerség programot és hogy, hogyan befolyásolja az V4 mindezeket. Továbbá bemutatja a V4-ek keleti politikáját, azok hasonlóságait és eltéréseit. A Keleti Partnerség, amely a V4-ek társszerzőségével és támogatásával meg-

¹⁶ NEHAJOVÁ, Zuzana: A V4-ek iparának digitalizálása, In: STEPPER: *i.m.*, 225–241. p.

¹⁷ Uo., 241. p.

¹⁸ BÖSZÖRMÉNYI-NAGY Gergely – MURA Márton: A digitális forradalom történelmi kontextusa és a V4, In: STEPPER: *i.m.*, 242–254. p.

valósult projekt, jelentős eredményeket hozott azzal, hogy az érintett partnerországokat közelebb hozta az EU-hoz. A legnagyobb eredményt Grúzia, Moldova és Ukrajna értéke el: társulási szerződést, Mélyreható és Átfogó Szabadkereskedelmi Megállapodást írtak alá és vízumentességet szereztek meg.¹⁹ Ezen fejezet tanulmányai vizsgálják a Franciaország, a Balkán és az USA kapcsolatát is.

Martin Michelot tanulmányában kitér arra, hogy 2004-ig Franciaország elővigyázatosan kezelte az EU bővítést a kelet-közép-európai országok beléptetését.²⁰ A franciák, Francois Mitterrand elnökkel úgy gondolták, hogy az esetleges csatlakozás komoly károkat okozna az EU-nak. Michelot tanulmányában Franciaország, vagyis a francia elnökök (Francois Mitterrand, Jacques Chirac, Nicolas Sarkozy, Francois Hollande, Emmanuel Macron) és a V4-országok kapcsolatának történetét vizsgálja.

A V4 és a Nyugat-Balkán régió jó kapcsolatának mély történelmi gyökerei egészen az Osztrák-Magyar Monarchia idejére nyúlnak vissza. A baráti és pozitív kapcsolatokat különösen fontosnak értékelik most, amikor az EU bővítési politikája a nyugat-balkáni stratégia. A V4-támogatják, hogy a Nyugat-Balkán EU taggá válhasson.²¹

Rada Péter tanulmányában az Amerikai Egyesült Államok V4-országokra gyakorolt hatását elemzi, a hidegháború végétől 2019-ig.²² Rámutat arra, hogy a V4-es országok megítélése az USA-ban egy önálló márkát, „brand”-et jelent. A rendszerváltás harmincadik érfordulóján összefoglalva az USA–V4 kapcsolatokat, a szerző megállapítja, hogy hullámhegyek és völgyek taglalták az elmúlt három évtizedet. A NATO tagság a V4-ek számára azt is jelentette, hogy az USA szövetségesei lettek. Habár a törekvés folyamatosan jelen volt, hogy közel kerüljenek az újonnan demokratizálódott országok az USA-hoz, nem mindig értékelték kellőképpen ezt az igyekezetet. 2017 januárjától az USA bejelentette, hogy nagyobb figyelmet szentel Kelet-Közép-Európára. Ugyanakkor Donald Trump, elnök kijelentette, hogy a NATO tagoktól elvárja, hogy részt vegyenek a tehermegosztásban és nem fogad el potyautasokat, ezért minden tagnak minél hamarabb el kell érnie, hogy a GDP-je 2%-át védelemre költse. Jóllehet, Trump empátiával van Közép-Európa iránt és odafigyel a regionális problémákra, de ezt nem szabad alábecsülni.

Adéla Denková tanulmányában az EU és a V4-ek energiaiparájának és ellátottságának diverzifikációját vizsgálta, illetve az USA-val az energetikai kap-

¹⁹ SADECKI, Andrzej: V4-politika az EU Keleti Partnerségével kapcsolatban, In: STEPPER: *i.m.*, 255–266. p.

²⁰ MICHELOT, Martin: Franciaország és Közép-Európa kapcsolatának történelme, In: STEPPER: *i.m.*, 267–279. p.

²¹ JUZOVÁ, Jana: A V4 és a Nyugat-Balkán, In: STEPPER: *i.m.*, 280–290. p.

²² RADA Péter: A V4–USA-kapcsolatok és az amerikai külpolitika Kelet- Közép-Európában, In: STEPPER: *i.m.*, 291–301. p.

csolatokat és energiapolitikát.²³ Míg korábban az USA és az EU energiakereskedelem a szénre és a finomított olajtermékre korlátozódott, a palagáz-forradalom után földgáz is egyre fontosabbá vált. Ugyanakkor a V4-ek európai támogatásokkal dolgoznak több projekten is, amelyek a balti- és adriai-tengeri gázterminálok közötti összeköttetést hivatott megteremteni. A V4-ek számára az USA fontos kőszén ellátó is, de a jelenlegi klímaügyi lépések miatt a kőszén szerepe csökkenni fog az országok energiaösszetételében. Mivel 2015 decemberében a párizsi éghajlatvédelmi egyezményhez kapcsolódó EU-s kötelezettségvállalás is megerősítette, hogy 2030-ra közel 40%-kal kell csökkenteni az 1990-es állapotokhoz képest az üvegházhatású gázkibocsátását. Éppen ezért néhány V4 országban (Lengyelország, Cseh Köztársaság) jelentős átalakításra lesz szükség az energiaszektor területén.

A kötet történelmi mélységben, illetve szakpolitikánként értékeli a visegrádi együttműködést, amely jelenleg az Európai Unió legerősebb regionális szövetségének tekinthető. A visegrádi államok kormányfői, külügyminiszterei, diplomatái és szakértői rendszeres találkozókat tartanak és tárgyalnak a hivatalos V4-eseményeken, valamint egyéb többoldalú (akár az unión belüli, akár azon kívüli) nemzetközi találkozók alkalmával. Az egyeztetésekben részt vevő négy közép-európai ország alkalmat talál arra, hogy amikor csak lehet, egységes álláspontot, illetve politikákat fogalmazzanak meg. A közös V4-érdekek megjelenítésének, hatékony képviseletének és elfogadtatásának fontossága minden elképzelhető esetben jelentősen megnőtt az Európai Unió lisszaboni szerződésben lefektetett döntési szabályai miatt. A legnagyobb EU-tagállamok döntő szerepet játszanak a döntéshozatal folyamán, valamint a 27 tagállam köreiből kialakuló érdekcsoportok formálásában. A kisebb tagországoknak óvatosan kell mérlegelniük és feltérképezniük a többi tagállam álláspontját. A kisebb tagállamok magányos véleménye kétségtelenül nem befolyásolhatja az EU álláspontját.

A nyilvánvaló politikai érdekek és hasznok között nem szabad megfeledkeznünk a közös kulturális és történelmi tapasztalatokról sem. A visegrádiak husserli értelemben vett „életvilága” igen hasonló. Azt sem kell sokat magyarázni, hogy Budapest (1956), Prága (1968) és Varsó (1981) között világosak az összefüggések.

Azt lehet mondani, hogy közös érdekek és közösen megélt identitások nélkül igen nehéz regionális szövetséget építeni. Éppen ezért erős a visegrádi együttműködés. Ezt az erős szövetséget írja le és elemzi mélységében az általunk recenzált kötet, amelyet ajánlunk minden Közép-Európával foglalkozó kutatónak, illetve bárkinek, aki hisz a közép-európai népek történelmi egymásra utaltságában.

²³ DENKOVÁ, Adéla: Energiadiverzifikáció – A V4-USA energetikai kapcsolatok, In: STEP-
PER: *i.m.*, 302–318. p.